

¹¹ Леонтьев Е. В. Ошибка судьи в механизме реализации норм гражданского процессуального права / Е. В. Леонтьев // Материалы научно-практической конференции, посвященной 80-летию профессора М. А. Викут. – Саратов: Издательство ГОУ ВПО «Саратовская государственная академия права», 2003. – С. 130.

¹² Терехова Л. А. Вказана праця. – 320 с.

¹³ Зайцев И. М. Судебные ошибки / И. М. Зайцев // Сб. «Совершенствование законодательства и правоприменительной деятельности». – Ярославль, 1989. – С 93–94.

¹⁴ Жилин Г. А. Вказана праця.

Резюме

У науковій статті аналізуються питання, пов'язані із юридичним окресленням правової категорії судової помилки та визначенням її основних ознак, що є підставою для перегляду судових актів.

Ключові слова: судова помилка, перегляд судових актів, правомірна діяльність, господарське судочинство.

Резюме

В научной статье анализируются вопросы, связанные с юридическим обозначением правовой категории судебной ошибки и определением ее основных признаков, которые являются основанием для пересмотра судебных актов.

Ключевые слова: судебная ошибка, пересмотр судебных актов, правоммерная деятельность, хозяйственное судопроизводство.

Summary

In the scientific article examines issues related to corporate outlining the legal category of judicial error and determine its basic characteristics, which are the basis for review of judicial acts.

Key words: miscarriage of justice, judicial review of acts lawful activity, economic justice.

Отримано 20.06.2012

О. С. СНИДЕВИЧ

Олександр Станіславович Снідевич, кандидат юридичних наук, асистент кафедри Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРЯВЛЕННЯ ЗУСТРІЧНОГО ПОЗОВУ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ, ЩО ВИНІКАЮТЬ ІЗ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Одним із ефективних засобів захисту відповідача проти прЯвленого позову у цивільному процесі є зустрічний позов. Зустрічний позов надає можливість відповідачу не лише захиститися проти прЯвленого позову, а й відновити власне право у разі його порушення позивачем. Поміж тим, недосконале правове регулювання питань зустрічного позову призводить у практиці до різного роду процесуальних ускладнень, затягування розгляду справи та, як наслідок, порушення прав учасників цивільного судочинства.

Особливості зустрічного позову та умови його прЯвлення у цивільному процесі були предметом дослідження багатьох науковців, зокрема, М. А. Гурвича, А. О. Добровольського, Г. Л. Осокіної, Є. Г. ПушкарЯ, М. Й. Штефана, В. Н. Щеглова та інших. Однак, ці дослідження носили більше загальнотеоретичний характер. Сучасне ж галузеве матеріальне законодавство України є настільки складним, досить часто неузгодженим між собою, що норми ЦПК вже не можуть охопити своїм регулюванням всі ці особливості. Саме тому є потреба у вивченні на науковому рівні особливостей прЯвлення зустрічного позову у справах окремих категорій, зокрема, й тих, що виникають із земельних правовідносин.

Метою цієї статті, таким чином, є вивчення окремих проблемних питань прЯвлення зустрічного позову у цивільних справах, що виникають із земельних правовідносин, а також внесення пропозицій щодо вдосконалення судової практики у цих справах.

Наука цивільного процесу визначає зустрічний позов як заявлену відповідачем до позивача у справі самостійну позовну вимогу для спільного її розгляду з первісним позовом¹.

Згідно з ч. 2 ст. 123 ЦПК України зустрічний позов приймається до спільного розгляду з первісним позовом, якщо обидва позови взаємопов'язані і спільний їх розгляд є доцільним, зокрема, коли вони виникають з одних правовідносин, або коли вимоги за позовами можуть зараховуватися, або коли задоволення зустрічного позову може виключити повністю або частково задоволення первісного позову.

Таким чином, процесуальний закон вказує на умови прийняття судом зустрічного позову – 1) взаємний зв'язок первісного та зустрічного позовів та 2) доцільність спільного розгляду цих позовів, – а також вказує на окремі випадки наявності таких умов.

З аналізу цих окремих випадків (а саме можливості пред'явлення зустрічного позову тоді, коли його задоволення може виключити повністю або частково задоволення первісного позову) вбачається, що процесуальне законодавство допускає можливість прийняття зустрічного позову до розгляду з первісним позовом й навіть тоді, коли його ймовірно задоволення жодним чином не вплине на задоволення первісного позову. У зв'язку з цим, необхідно погодитись з думкою К. С. Юдельсона, який висловив її ще більш ніж півстоліття тому, що зустрічний позов може бути як засобом захисту проти первісного позову, так і носити й інший характер².

Таким чином, зустрічний позов буде засобом захисту відповідача проти первісного позову лише тоді, коли відповідно до вимог ст. 123 ЦПК України задоволення зустрічного позову може виключити повністю або частково задоволення первісного позову. В іншому разі зустрічний позов носиме інший самостійний характер та не буде способом захисту проти пред'явленого позову.

Вивчення судової практики із спорів, що виникають із земельних правовідносин, дає можливість зробити висновок, що зустрічний позов як спосіб захисту відповідача проти пред'явленого позову може використовуватись тоді, коли він заперечує підставу первісного позову.

Так, у справах про встановлення порядку користування земельною ділянкою, яка належить кільком особам на праві спільної власності, відповідач може пред'явити зустрічний позов про визнання недійсними повністю або частково правовстановлюючих документів позивача на земельну ділянку. У даному випадку відповідачем заперечується юридичний факт, що входить до підстави первісного позову – право власності позивача на земельну ділянку. Такі позови завжди необхідно розглядати спільно, оскільки вони безумовно пов'язані між собою фактами предмету доказування та їх спільний розгляд сприяє винесенню законного та обгрунтованого рішення, запобіганню постановлення взаємосуперечливих рішень. Задоволення зустрічного позову в таких випадках завжди впливатиме на наслідки розгляду первісного позову.

Способом захисту проти пред'явленого позову зустрічний позов є й тоді, коли первісна та зустрічна вимога, незважаючи на наявність між ними взаємозв'язку, мають в той же час несумісний взаємовиключний характер. У зв'язку з цим, задоволення повністю або частково зустрічного позову викликає відмову повністю або частково в задоволенні первісного позову.

Так, у справі про звільнення самовільно захопленої земельної ділянки, яка належить позивачу на праві власності, відповідач пред'являє позов про визнання за ним права власності на цю земельну ділянку. У цьому випадку задоволення вимоги відповідача про визнання за ним права на земельну ділянку призведе до відмови в позові первісному позивачу про звільнення земельної ділянки.

У разі, якщо відповідачем пред'явлено зустрічний позов вимогу, яка може зараховуватись з первісною вимогою, такий його зустрічний позов також є способом захисту проти пред'явленого позову.

Земельне право загалом не знає положень про зарахування. У справах, пов'язаних із земельними правовідносинами, допускається лише зарахування, яке виникає з положень статей 601–603 ЦК України та стосується лише майнових позовів, що носять цивільний характер, які однак, можуть бути пов'язані із земельними правовідносинами.

На наш погляд, якщо задоволення зустрічного позову може виключити повністю або частково задоволення первісного позову (тобто якщо зустрічний позов є способом захисту відповідача проти пред'явленого позову) суд обов'язково повинен приймати його до розгляду з первісним позовом. Такий висновок впливає з сутності самого зустрічного позову як способу захисту проти пред'явленого позову. Натомість, завжди є сумніви в доцільності прийняття судом зустрічного позову, задоволення якого не впливатиме на задоволення первісного позову.

Так, як уже зазначалось вище, зустрічний позов у справах, що виникають із земельних правовідносин, відповідно до ст. 123 ЦПК України може пред'являтися відповідачем та може бути прийнятим судом і тоді, коли він не є способом захисту відповідача проти пред'явленого позову. В цьому разі при прийнятті такого позову суд повинен більш ґрунтовно з'ясувати доцільність такого прийняття.

У п. 8 своєї постанови № 7 від 16.04.2004 р. «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ» Пленум Верховного Суду України вказав, що у разі пред'явлення до органу виконавчої влади або місцевого самоврядування позову про незаконність припинення права землекористування через відсутність судового рішення про вилучення земельної ділянки відповідач вправі пред'явити зустрічний позов про таке вилучення, а суд має розглянути його разом із первинним позовом.

Однак з таким положенням постанови Пленуму повністю погодитись не можна.

У разі прийняття такого зустрічного позову надалі, за наявності для того підстав, суд може задовольнити як первісний, так і зустрічний позов. Підставою задоволення первісного позову буде та обставина, що прийняття органом виконавчої влади або місцевого самоврядування рішення про припинення права землекористування було здійснене без згоди позивача та не на підставі рішення суду про вилучення земельної ділянки (тобто всупереч ст. 143 ЗК України, яка передбачає порядок припинення прав землекористування). Підставою ж задоволення зустрічного позову буде та обставина, що на момент розгляду справи судом будуть наявні суспільні потреби чи необхідність для вилучення земельної ділянки, передбачені статтями 146, 149 ЗК України. Таким чином, такий зустрічний позов не буде способом захисту відповідача проти пред'явленого до нього позову, а буде носити інший самостійний характер.

На наш погляд, у цьому випадку будуть відсутні й умови для прийняття судом зустрічного позову, зокрема, доцільність спільного розгляду таких позовів. Це пояснюється тим, що зустрічний позов органу виконавчої влади або місцевого самоврядування про вилучення земельної ділянки у справі про незаконність при-

пинення права землекористування громадянина через відсутність судового рішення про вилучення земельної ділянки є фактично процесуально дією відповідача, яка свідчить про визнання ним первісного позову. В іншому разі такий орган відстоював би своє попереднє рішення (дії) про припинення права землекористування, доводив би його законність, а не звертався б до суду з вимогою, яка вже є вирішеною рішенням самого органу. Таким чином, суд за наявності такого зустрічного позову повинен обговорити питання про визнання відповідачем позову та процесуально реалізувати наслідки такого визнання, а не приймати до спільного розгляду зустрічний позов. Крім того, немає й доцільності у сумісному розгляді таких позовів й тому, що позов про вилучення (викуп) земельної ділянки завжди є досить складним за своєю доказовою природою, пов'язаний з процедурою компенсації землевласнику матеріальних втрат, пов'язаних з таким вилучення. Прийняття такого зустрічного позову значно ускладнить вирішення справи, причому вимоги первісного позову фактично будуть визнані відповідачем, а ускладнення будуть викликані необхідністю розгляду зустрічної позовної вимоги.

Умови для прийняття судом зустрічного позову про вилучення (викуп) земельної ділянки будуть наявні лише у тому разі, коли позивач поряд із позовом про визнання незаконним рішення органу виконавчої влади чи місцевого самоврядування пред'явить і позовну вимогу про усунення перешкод у користуванні його земельною ділянкою. У цьому випадку вимога органу державної влади чи місцевого самоврядування про вилучення (викуп) земельної ділянки буде за своєю природою зустрічною вимогою саме щодо первісної вимоги позивача про усунення перешкод у користуванні земельною ділянкою. Саме зустрічна вимога про вилучення (викуп) земельної ділянки буде заперечувати вимогу позивача про усунення перешкод у користуванні земельною ділянкою, задоволення зустрічної вимоги матиме наслідком відмову у такій первісній вимозі, задоволення зустрічного позову призведе до вчинення дій, пов'язаних з припиненням користування власником чи землекористувачем земельної ділянки.

З урахуванням наведеного, вважаємо неприйнятними положення п.8 постанови Пленуму Верховного Суду України № 7, яке має до того ж імперативне формулювання про обов'язок суду приймати до розгляду такий зустрічний позов. З огляду на це, пропонуємо п. 8 постанови Пленуму № 7 викласти в такій редакції: «У разі пред'явлення до органу виконавчої влади або місцевого самоврядування позову про незаконність припинення права землекористування через відсутність судового рішення про вилучення земельної ділянки та обов'язок відповідача усунути перешкоди у користуванні земельною ділянкою, відповідач вправі пред'явити зустрічний позов про таке вилучення, а суд може розглянути його разом із первинним позовом за наявності для того підстав, передбачених ст. 123 ЦПК України».

У судовій практиці у справах, що виникають із земельних правовідносин, виникає й проблема щодо співвідношення заперечення проти позову та зустрічного позову як можливих способів захисту відповідача проти пред'явленого позову.

Як свідчить практика, завжди доцільним є пред'явлення зустрічного позову у справах про визначення порядку користування земельною ділянкою, яка належить декільком особам на праві спільної часткової власності.

Так, Ф. звернувся до Дніпровського районного суду міста Херсона з позовом до Д. про визначення порядку користування земельною ділянкою. Просив суд визначити такий порядок, який був встановлений між ними відповідно до угоди про порядок розпорядження земельною ділянкою, затвердженої у липні 1975 р.

Д. звернулася до Ф. із зустрічним позовом про визначення порядку користування земельною ділянкою, зазначаючи, що цей порядок має бути встановлений пропорційно розміру часток кожного з них у спільній власності на жилий будинок³.

Таким чином, у цій справі відповідач обрав зустрічний позов способом захисту проти пред'явленого до нього позову.

На думку Л. С. Гузя, необхідно розрізняти заперечення проти позову шляхом запропонування відповідачем свого варіанту порядку користування земельною ділянкою, і зустрічного позову про визначення порядку користування за цим варіантом⁴. У судовій практиці така думка домінує, оскільки вказівка відповідача на необхідність обрання іншого варіанту користування земельною ділянкою, аніж варіанту, запропонованого позивачем, здійснюється у формі як зустрічного позову, так і матеріально-правових заперечень. На наш погляд, така позиція є досить суперечливою.

Суд, на наш погляд, не може встановлювати такий порядок користування земельною ділянкою, про встановлення якого не було заявлено вимоги позивачем. В іншому разі це б означало, що суд виходить за межі позовних вимог, порушуючи ст. 11 ЦПК України. У зв'язку з цим, якщо відповідач не погоджується з варіантом, запропонованим позивачем, він вправі заперечувати його шляхом наведення фактів, які б свідчили про його неприйнятність, зокрема, про порушення прав відповідача при встановленні цього варіанту. Такий спосіб захисту відповідача буде його матеріально-правовими запереченнями. У разі обрання такого способу захисту своїх прав пропозиція відповідача щодо встановлення іншого варіанту користування земельною ділянкою не може задовольнятися судом. У разі ж якщо відповідач загалом погоджується з необхідністю встановлення порядку користування земельною ділянкою в судовому порядку, однак не погоджується з варіантом, запропонованим позивачем, вважаючи за необхідне запропонувати свій варіант, він повинен пред'явити зустрічний позов. Такий зустрічний позов відповідача буде способом захисту відповідача проти пред'явленого позивачем позову, зокрема, проти запропонованого ним варіанту. Розгляд як первісного, так і зустрічного позовів призведе до більш повного вивчення судом матеріалів справи та винесення обґрунтованого рішення.

Враховуючи наведене, вважаємо неправильною позицію Ніжинського міськрайонного суду Чернігівської області, висловлену по одній із справ про розподіл будинку і встановлення порядку користування земельною ділянкою, в якій був пред'явлений зустрічний позов.

Так, у своїй ухвалі від 03.03.2011 р. Ніжинський міськрайонний суд вказав, що, як видно із зустрічної позовної заяви, предметом розгляду її є спір між тими самими особами, про той самий предмет і з тих же підстав, що є також предметом розгляду і основного позову. Викладені Особа 1 обставини в зустрічній позовній заяві могли б бути запереченнями проти позовних вимог Особа 2, а тому слід відмовити у відкритті провадження по зустрічній позовній заяві Особа 1 на підставі ч. 2 ст. 122 ЦПК⁵.

Взагалі викликає здивування застосування у цьому випадку ч. 2 ст. 122 ЦПК. Поміж тим, залишаючи це поза межами дослідження, зазначимо, що виходячи з принципу диспозитивності відповідач сам вправі визначати, пред'являти йому в таких випадках зустрічний позов, чи обмежитися лише запереченнями. Залежно від обраного виду поведінки будуть наставати й різні процесуальні наслідки.

Проблемні питання пред'явлення зустрічного позову у справах, що виникають із земельних правовідносин, не обмежуються викладеними у цій статті. Безумовно, що таких питань є значно більше, кожна з яких може стати об'єктом самостійного наукового дослідження.

¹ Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. Й. Штефан. – К.: Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2005. – С. 349.

² Юдельсон К. С. Советский гражданский процесс / К. С. Юдельсон. – М.: Госюриздат, 1956. – С. 223–224.

³ Ухвала судової палати в цивільних справах Верховного Суду України // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 9. – С. 17.

⁴ Гузь Л. Е. Разрешение судами споров о разделе домов и домовладений (квартир) в натуре. Определение порядка пользования домом (квартирой) и земельным участком / Л. Е. Гузь. – Х.: Харьков юридический, 2002. – С. 13.

⁵ Справа № 2-277/2011 // Архів Ніжинського міськрайонного суду Чернігівської області.

Резюме

У статті аналізуються окремі проблемні питання пред'явлення зустрічного позову в цивільних справах, що виникають із земельних правовідносин. За наслідками дослідження сформульовані пропозиції щодо вирішення цих проблемних питань.

Ключові слова: позов, зустрічний позов, способи захисту відповідача, земельні правовідносини.

Резюме

В статье анализируются отдельные проблемные вопросы предъявления встречного иска по гражданским делам, возникающим по земельным правоотношениям. По результатам исследования сформулированы предложения относительно решения этих проблемных вопросов.

Ключевые слова: иск, встречный иск, способы защиты ответчика, земельные правоотношения.

Summary

The article deals with the research of some problem questions of bringing an cross-action on civil cases arising from land legal relations. As a result of the research conclusions are drawn to serve as the basis to improve the relevant case law.

Key words: lawsuit, cross-action, defence methods of defendant, land legal relations.

Отримано 31.05.2012

М. П. СТАДНИК

Микола Петрович Стадник, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

ПРОЕКТ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ЩОДО ДЕЯКИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРОФСПІЛОК У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ

Перехід до ринкових відносин окреслив цілий ряд проблем як економічного, соціального, так і правового характеру. Ринкові відносини самі по собі висувають до найманих працівників підвищені вимоги в царині використання найманої праці, особливо це є важливим в умовах глибокої економічної кризи, яка обумовлена як загальносвітовими процесами, так і об'єктивними та суб'єктивними факторами, що впливають на економічний розвиток нашої держави. До об'єктивних факторів необхідно віднести незбалансовану структуру економіки, де виробництво засобів виробництва та виробництво продукції ВПК на період почат-